

УДК 340.69

DOI 10.33244/2521-1196.16.2021.227-237

Т. В. Лоза,

здобувач третього рівня вищої освіти,

Університет ДФС України

e-mail: abz8@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-8410-2298

ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Статтю присвячено комплексному дослідженню теоретичних та методологічних аспектів участі експерта у кримінальному провадженні за КПК України 2012 року. На основі норм чинного законодавства та наукових праць учених-процесуалістів досліджено процесуальне становище експерта як учасника кримінального провадження, охарактеризовано його зміст і структурні елементи (права, обов'язки, відповідальність).

Встановлено, що права експерта – це передбачена чинними нормативно-правовими актами та забезпечена державою можливість діяти у певний спосіб, керуючись особистими мотивами і потребами; обов'язки експерта – міра належної поведінки, яка визначається у рамках закону. Коло обов'язків, встановлених нормами права, слід вважати вичерпним; відповідальність експерта – його обов'язок зазнати правообмежуючих заходів, встановлених санкціями статей законодавства України, у разі порушення приписів процесуальних норм. Відповідальність виступає формою виконання обов'язку (позитивна відповідальність). Однак відповідальність має самостійне значення, особливі підстави, порядок покладання і, як результат, повинна розглядатися самостійно (негативна відповідальність). Підставою відповідальності експерта є вчинення ним правопорушення (проступку чи злочину).

У роботі розкрито поняття експерта та його місце в системі учасників кримінального провадження. Зазначено, що одним із базових призначень експерта у сфері кримінального провадження є забезпечення сторонам процесу, можливість користуватися спеціальними знаннями, потреба у яких може виникнути в процесі кримінального провадження. Встановлено, що експерт є незалежним суб'єктом, він не зацікавлений у результаті справи, і не має права «сприяти» тій стороні кримінального провадження, яка залучила його до проведення експертизи. Участь експерта в кримінальному провадженні сприяє справедливому вирішенню справи, оскільки експертиза проводиться особою, яка не має до цієї справи ніякого відношення, крім як обумовленого її статусом експерта.

Встановлено, що будь-яка зацікавленість експерта особисто, його близьких родичів чи членів його сім'ї в результатах кримінального провадження може обернутися умисним або мимовільним спотворенням доказової інформації. Це зі свого боку може призвести до порушення прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження, неминуче привести до висновків, що не відповідають фактичним обставинам справи, до незаконного та несправедливого рішення, до судової помилки.

Визначено центральний обов'язок експерта та передбачені для його виконання права. Центральним серед обов'язків експерта визначено обов'язок особисто провести повне

дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його. Для реалізації цього обов'язку і передбачені такі основні права експерта, як право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні.

За результатами дослідження сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального закону у частині закріплення елементів процесуального статусу експерта та регламентації механізму їх реалізації у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, учасник кримінального провадження, судово-експертна діяльність, процесуальне становище експерта, судова експертиза, експерт, висновок експерта, права експерта, обов'язки експерта, відповідальність експерта.

Мета статті полягає у теоретико-правовій характеристиці експерта як учасника кримінального провадження, а також формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій для удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Постановка проблеми. Практика реалізації в нашій країні права на справедливий суд зумовила об'єктивну необхідність закріплення в КПК України механізму забезпечення справедливості судового розгляду та його складових елементів. Одним із таких елементів, на нашу думку, є експерт і його можливість залучення у процес для проведення експертизи. Експерт є незалежним і незацікавленим у результаті справи учасником кримінального провадження, особою, яка не має в ньому свого юридичного інтересу (представляє суспільний інтерес); по-друге, поряд зі стороною обвинувачення і стороною захисту, на відміну від спеціаліста, експерт є самостійним суб'єктом кримінального провадження. Беручи участь у кримінальному провадженні, експерт керується власним переконанням з огляду на завдання дорученої йому експертизи, а тому діє на власний розсуд, не обмежений думкою інших учасників провадження.

Законодавець надав експерту процесуальне становище особи, яка сприяє здійсненню правосуддя, що спрямоване на отримання неупереджених, об'єктивних висновків. Процесуальне становище характеризує роль і значення експерта як процесуальної фігури. У науці розрізняють поняття правового статусу та процесуального становища експерта, наголошуючи, що перше поняття включає права та обов'язки експерта, які характеризуються статичністю як основною властивістю; а до другого поняття, крім прав та обов'язків, відносять ще й відповідальність експерта та обставини, які унеможливають його участь у кримінальному судочинстві, тобто процесуальне становище експерта – це поняття, що характеризує експерта як учасника реальних правовідносин [6, с. 170]. Беручи до уваги цю позицію, дослідимо процесуальне становище експерта як учасника кримінального провадження, розкривши і проаналізувавши його права, обов'язки та відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоманітні аспекти цієї проблеми досліджували такі науковці, як В. Д. Арсен'єв, Л. Є. Владимиров, А. І. Вінберг, Ю. М. Грошевський, А. В. Дудич, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, А. В. Кудрявцева, М. С. Строгович, Л. Д. Удалова, Д. А. Харченко та ін. На сьогодні, з огляду на прийняття нового КПК України, проблемні питання, пов'язані з участю експерта у кримінальному провадженні, набувають особливої актуальності та вимагають подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наше дослідження, зазначимо, що до Розділу 5 КПК України включені ті учасники процесу, які не підпадають ні під одну з трьох основних процесуальних функцій. Експерт (ст. 69 КПК України) віднесений до переліку інших учасників кримінального провадження поряд із заявником (ст. 60 КПК України), цивільним позивачем (ст. 61 КПК України), цивільним відповідачем (ст. 62 КПК України), свідком (ст. 65 КПК України), перекладачем (ст. 68 КПК України), спеціалістом (ст. 71 КПК України) та ін. особами. З появою в кримінальному процесуальному законодавстві зазначеного розділу, нарешті, з'явилася можливість завершити наукові дискусії про те, ким є експерт – «третьою особою», «учасником процесу», «особою, що надає допомогу слідству і суду», «особою, яка сприяє органам держави у виконанні завдань кримінального судочинства» тощо. Видається, що тепер у науці кримінального процесу стане загально визнаною і безперечною точка зору тих авторів, які задовго до прийняття Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012. № 4651-VI [4] за результатами дослідження категорії «експерт», його ролі в доказуванні та провадженні слідчих (розшукових) дій пропонували віднести цю особу до переліку інших учасників кримінального процесу.

Нині поняття експерта, його правовий статус, підстави для залучення до участі в кримінальному провадженні, процесуальні функції у сфері кримінального провадження конкретно визначені та закріплені в законі (ст.ст. 69, 70, 243, 244, 356 КПК України). Так, у ч. 1 ст. 69 КПК України дано таке визначення поняття цього учасника процесу: експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [4]. Очевидно, що таке розширене, нормативно закріплене визначення поняття експерта повною мірою відображає правовий статус та зміст процесуальної діяльності такого учасника кримінального провадження.

Якщо звернутися до профільної літератури, то можна зробити висновок, що в ній поняття «експерт» може мати й інші, авторські трактування, відмінні від запропонованих Кодексом. Наприклад, на думку О. П. Снігерьова, А. В. Бубликова та Е. П. Курдес, експерт – це незацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками, необхідними для вирішення судово-експертних завдань, поставлених на вирішення експерту у порядку, встановленому законом, що прийняла об'єкти експертизи з метою проведення дослідження та надання висновку з питань, які виникли під час процесуального провадження і стосуються сфери її знань [10, с. 148]. Як зазначають автори, таке визначення відображає повним обсягом усі професійні властивості експерта та його елементи процесуального статусу і суттєво відрізняється від визначень, запропонованих та закріплених у процесуальних кодексах, зокрема й КПК України. Не вдаючись у детальну оцінку цієї дефініції, лише зазначимо, що вона має право на існування і може успішно використовуватися в пізнавальних і практичних цілях.

Спеціальні знання, якими повинен володіти експерт – це, по-перше, незагальновідомі знання, що не мають масового поширення; по-друге, професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, отримані експертом у процесі практичної діяльності

в різноманітних галузях науки, техніки та інших суспільно корисних галузях людської діяльності, які використовуються разом з науково-технічними засобами під час проведення експертизи. Змістом спеціальних знань є теоретично обґрунтовані і перевірені практикою положення і правила, які можуть належати до будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва тощо [11]. Спеціальні знання повинні бути досить глибокими для проведення експертизи та пошуку відповідей на поставлені експерту питання.

На нашу думку, одним із базових призначень експерта у сфері кримінального провадження є забезпечення сторонам процесу можливості користуватися спеціальними знаннями, потреба у яких може виникнути в процесі кримінального провадження. Оскільки експерт є самостійним учасником кримінального провадження і відіграє особливу роль у процесуальному отриманні й закріпленні доказів, то закон не допускає суміщення функцій експерта з функціями інших учасників кримінального процесу. Слідчий суддя, суддя, прокурор, слідчий, дізнавач, захисник, представник та інші учасники кримінального процесу, які володіють необхідними спеціальними знаннями, не можуть виступати як експерт з цієї справи. З метою справедливого вирішення справи експертиза повинна проводитися особою, яка не має до цієї справи ніякого відношення, крім як обумовленого його статусом експерта.

Надаючи особливого значення обставинам, які унеможливають участь експерта в кримінальному процесі, законодавець визнав за необхідне ввести в КПК України спеціальну норму (ст. 79), що містить підстави та процедури відведення експерта. Як видно зі змісту цієї статті, в ній закріплені загальні та додаткові підстави для відводу експерта з кримінального процесу. До переліку загальних безумовних підстав, які унеможливають участь експерта в кримінальному провадженні, закон відносить усі обставини, перераховані в ч. 1 ст. 77 КПК України.

Незацікавленість експерта підлягає перевірці шляхом з'ясування його взаємин з усіма учасниками кримінального провадження. Крім того, експерт не може брати участі у провадженні також у випадках, якщо існують інші, не перераховані в КПК України підстави для відводу експерта (п. 3 ч. 1 ст. 77 КПК України). З цього положення закону вбачається, що «інші обставини», на відміну від безумовних підстав, зазначених у ч. 1 ст. 77 КПК України та ч. 2 ст. 79 КПК України, є підставою для відводу експерта з кримінального процесу лише за умови, що вони викликають обґрунтовані сумніви в його об'єктивному відношенні до вирішення цього кримінального провадження. До «інших обставин», які унеможливають участь експерта в провадженні у справі, можуть, на нашу думку, належати будь-які відомості, що свідчать про його особисту, пряму чи опосередковану зацікавленість у результаті цієї справи. Це, на думку В. В. Демидова, як правило, обумовлено неприязними відносинами з певним учасником процесу, помстою, матеріальною та іншою залежністю тощо [3, с. 191]. Узагальнення й вивчення слідчої та судової практики показує, що будь-яка зацікавленість експерта особисто, його близьких родичів чи членів його сім'ї в результатах кримінального провадження може обернутися умисним або мимовільним спотворенням доказової інформації. Це зі свого боку може призвести до порушення прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження, неминуче дійти висновків, що не відповідають фактичним обставинам справи, до незаконного та несправедливого рішення, до судової помилки. У всіх випадках підставою для відводу експерта є також його участь у цій справі як заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або наявність родинних відносин з

кимось із перерахованих учасників кримінальної процесуальної діяльності (зокрема, і з обвинуваченим).

Згідно з ч. 6 ст. 69 КПК України експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів. Зважаючи на цю норму, однією з підстав відводу експерта є відсутність у нього необхідних для проведення експертизи спеціальних знань, тобто потрібної компетенції. Незважаючи на те, що ця підстава для відводу експерта, на нашу думку, є найважливішою гарантією законного, обґрунтованого і справедливого провадження у справі, вона прямо не закріплена в КПК України.

Експерт як учасник кримінальних процесуальних відносин характеризується наявністю процесуальних прав, обов'язків та відповідальності, їх сукупність характеризує те місце в кримінальному провадженні, яке відводиться експерту. Варто зазначити, що права, обов'язки та відповідальність експерта закріплені не лише в КПК України, а й у профільному Законі України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ «Про судову експертизу».

Обов'язки експерта – міра належної поведінки, яка визначається в рамках закону. Коло обов'язків, встановлених нормами права, варто вважати вичерпним. На практиці зустрічається деякий не виправданий «додаток» до цього переліку. Наприклад, експерта просять дати відповіді на додаткові питання під час проведення експертизи, не перераховані в документі про призначення експертизи (залучення експерта) тощо. Наділення експерта великим арсеналом прав передбачає достатність останніх для виконання ним своїх обов'язків.

Перелік обов'язків експерта наведено, зокрема, в ч. 5 ст. 69 КПК України, згідно з якою експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності роз'яснити його; прийти до суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом. Зауважимо, що зазначений перелік не є повним, він не містить обов'язків, які можна віднести до загальних для багатьох суб'єктів кримінального процесу, і які кореспондуються з окремими правами. Наприклад, право приватного експерта на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для надання пояснень чи показань, передбачає його обов'язок надати для отримання відшкодування відповідні проїзні документи.

Центральним серед обов'язків експерта є обов'язок особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності роз'яснити його. Для реалізації цього обов'язку і передбачені такі основні права експерта, як право, ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зазначимо, що права експерта – це передбачена чинними нормативно-

правовими актами та забезпечена державою можливість діяти у певний спосіб, керуючись особистими мотивами і потребами. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року суттєво розширив обсяг прав експерта, але при цьому частина з них під час реалізації на практиці все ще зустрічається з рядом перешкод. Наприклад, право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що належать до предмета дослідження, вимагає визначення поняття «матеріали кримінального провадження» та безпосередньо поняття «предмет експертизи (дослідження)». Якщо щодо першого визначення труднощів не виникає, оскільки в рамках Кримінального процесуального кодексу України визначення поняття «матеріали кримінального провадження» наводиться в ст. 317, де зазначено, що до них належать документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [4], то з останнім не все так однозначно. На сьогодні у вітчизняному законодавстві поняття «предмет експертизи» не закріплено.

Аналіз визначень «предмет експертизи», запропонованих у профільній літературі, свідчить про наявність неоднозначних, а часом і суперечливих поглядів на зміст розглянутого словосполучення. Ця обставина негативно впливає не лише на розвиток теоретичних основ судової експертизи, а й веде до виникнення на практиці певних труднощів під час реалізації норм КПК України. Так, правильне визначення обсягу матеріалів кримінального провадження, що надаються експерту слідчим та судом, є їх обов'язком. Для встановлення об'єктивної істини і повного всебічного дослідження обставин справи слідчому, слідчому судді та суду необхідно створити всі умови для проведення експертного дослідження, зокрема забезпечити експерта матеріалами кримінального провадження, що належать до предмета дослідження. А зробити це буває досить важко, оскільки позиція зазначених суб'єктів кримінального процесу щодо обсягу «предмета дослідження» може кардинально відрізнятися від позиції експерта.

Варто зазначити, що в практичному плані законодавче закріплення поняття «предмет експертизи» необхідне для чіткого і правильного визначення підстав призначення та проведення експертиз різних видів та родів, правильного застосування законодавчих норм, які оперують цим терміном, можливостей реалізації експертом своїх прав та ін.

Також у КПК України міститься право експерта заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Необхідно зауважити, що багато процесуальних прав експерта, закріплених у КПК України, продубльовані в Законі України «Про судову експертизу», що, на нашу думку, є недоцільним. Продубльованими за своїм змістом є такі права експерта: подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; вказувати у висновку експерта на виявлені у ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з

питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом (ст. 13 Закону України «Про судову експертизу») [9]. На нашу думку, в Законі України «Про судову експертизу» необхідно залишити організаційні повноваження експерта, що стосуються його взаємин з керівником експертної установи та організації експертних досліджень, а процесуальні права експерта, якими він наділяється в кримінальному процесі, повинні бути передбачені лише в КПК України.

Незалежно від того, де здійснюється судова експертиза – в державній спеціалізованій установі, чи за її межами – експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності [9]. Судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Відповідальність експерта – його обов'язок зазнати правообмежуючих заходів, встановлених санкціями статей законодавства України, у разі порушення приписів процесуальних норм. Відповідальність виступає формою виконання обов'язку (позитивна відповідальність). Однак відповідальність має самостійне значення, особливі підстави, порядок покладання і, як результат, повинна розглядатися самостійно (негативна відповідальність). Підставою відповідальності експерта є вчинення ним правопорушення (проступку чи злочину).

Кримінально караним є розголошення експертом даних досудового розслідування (ст. 387 КК України). Хід проведення експертизи й результати дослідження, викладені у висновку експерта, є даними досудового розслідування, а тому не можуть підлягати розголошенню. З огляду на зміст ст. 70 КПК України за завідомо неправдивий висновок (ст. 384 КК України) та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді (ст. 385 КК України) експерт також несе кримінальну відповідальність. Експерт попереджається про кримінальну відповідальність за зазначеними статтями КК України щоразу, коли йому доручають проведення експертизи. Ч. 2 ст. 102 КПК України встановлює, що у висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [4]. Судова практика виходить з того, що попередження експерта про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку зумовлює неналежність експертного висновку.

За дачу завідомо неправдивого висновку експерт попереджається про кримінальну відповідальність у всіх випадках, зокрема й тоді, коли судова експертиза проводиться поза експертною установою. Попередження експерта про відповідальність здійснюється шляхом зазначення в постанові слідчого, прокурора або ухвалі суду. Якщо експертиза проводиться в експертній установі, то роз'яснення прав і попередження про відповідальність здійснює керівник експертної установи [5, с. 268]. Відповідальність настає незалежно від того, отримано чи ні при цьому певний результат, чи прийняв суд цей висновок як повноцінне джерело доказів, чи ні.

Дача завідомо неправдивого висновку може виражатися в перекрученні змісту проведених досліджень, і експерт повинен це усвідомлювати. Зокрема, якщо внаслідок прямої чи непрямої зацікавленості в результаті справи експерт у своєму висновку замовчує про деякі факти й ознаки об'єкта; спотворює опис ознак об'єкта; неправильно описує факти та ознаки досліджуваного об'єкта; свідомо неправильно оцінює встановлені факти й ознаки,

хоча при цьому і встановлює достатню сукупність ознак для категоричного висновку, але з огляду на свідомо неправильну оцінку встановлених ознак дійде помилкового висновку або відмовляється від вирішення поставленого перед ним питання за сутністю, такий висновок експерта буде завідомо неправдивим [12, с. 65–66]. Якщо ж експерт у результаті дослідження дійде неправильного висновку внаслідок неухважності, відсутності досвіду, помилки, наукової невідповідності, неповноти дослідження, помилкового аналізу тощо, він не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. У подібних випадках до нього можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу. Відповідно до п. 12. Розділу VI Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 [8], до судового експерта можуть бути застосовані такі види дисциплінарних стягнень: попередження; призупинення дії Свідоцтва (на строк до одного року); позбавлення кваліфікації судового експерта; пониження кваліфікаційного класу судового експерта (щодо судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України).

Адміністративна відповідальність настає за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду згідно з положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ст. 185-3 КУпАП також передбачає відповідальність експерта за неповагу до суду, що виражається в невідкоренні особи розпорядженню головуючого чи порушенні порядку під час судового засідання.

Матеріальну відповідальність експерт несе за правилами, встановленими цивільним законодавством, вона настає у разі завдання діями експерта майнової шкоди під час проведення експертизи. Завдана шкода може виражатись у знищенні, пошкодженні об'єкта експертизи. Завдавши своїми діями майнової шкоди, експерт повинен її відшкодувати. Безпосередньо особам, яким було заподіяно шкоду діями експерта, відшкодування здійснює експертна установа згідно з положеннями ст. 1172 ЦК України, а вже після цього експерт, реалізуючи право державної спеціалізованої установи (експертної установи) на зворотну вимогу (ст. 1191 ЦК України), відшкодує їй шкоду у розмірі виплаченого відшкодування. Зауважимо, що відповідальність експерта настає лише в разі неотримання згоди в особи, яка залучила експерта до зміни властивостей переданих на дослідження предметів чи матеріальних цінностей, адже попереднє погодження щодо зміни об'єкта експертизи виключає відповідальність експерта [2, с. 135]. У разі надання послуг з проведення експертизи експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, він відшкодуватиме майнову шкоду повним обсягом за правилами, встановленими стст. 1166, 1173, 1192 ЦК України.

Висновки. Проаналізувавши наведене вище, варто зазначити, що експерт є важливим учасником кримінального процесу. Експерт є незалежним суб'єктом, він не зацікавлений у результаті справи і не має права «сприяти» тій стороні кримінального провадження, яка залучила його до проведення експертизи. Відповідно до нових нормативних правил КПК України можна зробити однозначний висновок про те, що за своїм процесуальним становищем експерт – це самостійний учасник кримінального провадження, наділений відповідними його ролі правами та обов'язками, в тому сенсі, в якому це поняття закріплено в Розділі 5 КПК України. Права й обов'язки експерта, відповідальність, яку він несе за свої дії або бездіяльність, є невід'ємною частиною експертного дослідження, висновок щодо якого нерідко є найважливішим доказом у справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Габрелян А. Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття: колективна наукова монографія. Видання 2. Вінниця, 2021–2022. С. 2–18.
2. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 30, том 2. С. 132–136.
3. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / отв. ред. Д. Н. Козак, Е. Б. Мизулин. М.: Юрист, 2002. 1 040 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, Ст. 88.
5. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одиссей, 2013. 1 104 с.
6. Кудрявцева А. В. Судебная экспертиза в уголовном процессе России: монография. Челябинск: Изд-во Урал. ун-та, 2001. 411 с.
7. Мороз С. С., Габрелян А. Ю. Актуальные проблемы формирования института частных экспертов в Украине. *Траектория науки*. 2016. № 7 (12). С. 11–19.
8. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 06.10.2021).
9. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232.
10. Снігерьев О. П., Бубликов А. В., Курдес Е. П. Місце експерта в системі суб'єктів судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 139–150.
11. Ухвала про призначення судової почеркознавчої і технічної експертизи від 18.02.2021. (Справа № 909/700/20). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95031421> (дата звернення: 06.10.2021).
12. Харченко Д. А. Судебная экспертиза в российском уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Иркутск, 2006. 213 с.

REFERENCES

1. Gabrelyan A. Yu. Napryami pidvishchennya effektivnosti diyalnosti pravoohoronnykh organiv schodo protidiyi ekonomichniy zlochinnosti. Derzhavne upravlinnyia ta administruvannya, sfera obslugovuvannya, ekonomika ta mizhnarodni vidnosini yak rushiyini sili ekonomichnogo zrostannya derzhav XXI stolittya: Kolektivna naukova monografiya. Vidannya 2. Vinnitsya: 2021–2022. S. 2–18.
2. Dudich A. V. Vidpovidalnist eksperta u kriminalnomu provadzhenni Ukrayini. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu. Seriya PRAVO*. 2015. Vipusk 30, tom 2. S. 132–136.

3. Kommentariy k Ugolovno-protsessualnomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii / otv. red. D. N. Kozak, E. B. Mizulin. M.: Yurist', 2002. 1 040 s.
4. Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 13.04.2012 № 4651-VI. VVR. 2013. № 9–10, 11–12, 13. St. 88.
5. Krimlnalniy protsesualniy kodeks. Naukovo-praktichniy komentar / vidp. red.: S. V. Kivalov, S. M. Mischenko, V. Yu. Zaharchenko. H.: OdIssey, 2013. 1 104 s.
6. Kudryavtseva A. V. Sudebnaya ekspertiza v ugolovnom protsesse Rossii: monografiya. Chelyabinsk: Izd-vo Ural. un-ta, 2001. 411 s.
7. Moroz S. S., Gabrelyan A. Yu. Aktualnyie problemyi formirovaniya instituta chastnyih ekspertov v Ukraine. *Traektoriya nauki*. 2016. № 7 (12). S. 11–19.
8. Polozhennya pro Tsentralnu ekspertno-kvalifikatsiynu komisiyu pri ministerstvi yustitsiyi Ukrayini ta atestatsiyu sudovih ekspertiv, zatverdzhene nakazom Ministerstva Yustitsiyi Ukrayini vid 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (data zvernennya: 06.10.2021).
9. Pro sudovu ekspertizu: Zakon Ukrayini vid 25.02.1994 № 4038-XII. VVR. 1994. № 28. St. 232.
10. Snigerov O. P., Bublikov A. V., Kurdes E. P. Mistse eksperta v sistemi sub'ektiv sudovo-ekspertnoyi diyalnosti. *Teoriya ta praktika sudovoyi ekspertizi i kriminalistiki* 2019. № 20. S. 139–150.
11. Uhvala pro priznachennya sudovoyi pocherkoznavchoyi i tehnicnoyi ekspertizi vid 18.02.2021. (Sprava № 909/700/20). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95031421> (data zvernennya: 06.10.2021).
12. Harchenko D. A. Sudebnaya ekspertiza v rossiyskom ugolovnom sudoproizvodstve: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.09. Irkutsk, 2006. 213 s.

T. V. Loza. Expert as a Participant In Criminal Proceedings

The article is devoted to a comprehensive study of the theoretical and methodological aspects of an expert's participation in criminal proceedings under the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012. On the basis of the norms of the current legislation and scientific works of scientists, the procedural position of an expert as a participant in criminal proceedings is investigated, its content and structural elements (rights, duties, responsibility) are characterized.

It has been established that: the rights of an expert are the ability to act in a certain way, guided by personal motives and needs, provided by the current regulatory legal acts and provided by the state; the duties of an expert are a measure of due conduct, determined within the framework of the law. The range of duties established by the rules of law should be considered exhaustive; the responsibility of an expert is his duty to endure restrictive measures established by the sanctions of articles of the legislation of Ukraine in case of violation of the prescriptions of procedural norms. Responsibility, therefore, acts as a form of fulfillment of an obligation (positive responsibility). However, responsibility has an independent meaning, special grounds, the procedure for assignment and, as a result, must be considered independently (negative responsibility). The expert's liability is based on the commission of an offense (misconduct or crime).

The work reveals the concept of an expert and his place in the system of participants in criminal proceedings. It is noted that one of the basic assignments of an expert in the field of criminal proceedings is to provide the parties to the process, the opportunity to use special

knowledge, the need for which may arise in the process of criminal proceedings. It has been established that the expert is an independent subject, he is not interested in the outcome of the case, and has no right to “contribute” to the side of the criminal proceedings that attracted him to the examination. The participation of an expert in criminal proceedings contributes to a fair resolution of the case, since the examination is carried out by a person who has nothing to do with this case, except as conditioned by his status as an expert.

It has been established that any interest of an expert personally, his close relatives or members of his family in the results of criminal proceedings may result in a deliberate or involuntary distortion of evidentiary information. This, in turn, can lead to a violation of the rights and legitimate interests of other participants in criminal proceedings, inevitably lead to conclusions that do not correspond to the actual circumstances of the case, to an illegal and unfair decision, a judicial error.

The central duty of the expert is determined and the rights are provided for its implementation. Central among the duties of an expert is the obligation to personally conduct a full study and give a reasoned and objective written opinion on the questions posed to him, and, if necessary, to explain it (conclusion). To implement this obligation, such basic rights of an expert are provided as the right to get acquainted with the materials of criminal proceedings related to the subject of research; ask questions related to the subject and objects of research to persons who take part in criminal proceedings.

Based on the results of the study, proposals were formulated aimed at improving the criminal procedural law in terms of consolidating the elements of the procedural status of an expert and regulating the mechanism of their implementation in criminal proceedings.

Keywords: *criminal proceedings, participant in criminal proceedings, forensic activity, procedural status of an expert, forensic examination, expert, expert opinion, expert rights, expert duties, expert responsibility.*

Стаття надійшла до редколегії 15 жовтня 2021 року